

איראן בעידן שלאחר המדינה האסלאמית: יעדים, הזדמנויות ואתגרים

23 בנובמבר 2017

ד"ר רז צימט¹

עיקרי המסמך

היעדים האסטרטגים של איראן בסוריה, בעיראק ובמזה"ת

בעיראק ובסוריה הגיע לסיימו תהליך התמוטטותה של המדינה האסלאמית, שהוקמה ע"י דאעש בסוריה ובעיראק. בעקבות זאת שב דאעש "למקומו הטבעי" כארגון טרור ג'האדיסטי, שאינו חייב לנהל ולהגן על מדינה בעלת גבולות טריטוריאליים, מפלת המדינה האסלאמית יוצרת ואקום ביטחוני ומדיני ופותרת בפני איראן הזדמנויות חדשות להעמיק השפעתה בסוריה, בעיראק ובמזרח התיכון כולו.²

איראן, שכבר הוכיחה בעבר יכולת טובה לנצל כל הזדמנות לשיפור מעמדה כמעצמה אזורית, מבקשת כעת לנצל את החלל, שהתמוטטות המדינה האסלאמית הותירה אחריה בסוריה ובעיראק, כדי לקדם את שאיפותיה באזור ולמלא תפקיד מרכזי בעיצוב המזרח התיכון בעידן שלאחר דאעש. פעילות איראן בסוריה ובעיראק משתלבת באסטרטגיה האיראנית הכוללת החותרת להגמוניה אזורית. איראן מבקשת להרחיב את השפעתה על מדינות וארגונים באזור, ובמקביל למנוע התבססותם של ארה"ב והמערב בסוריה, בעיראק או בכל מדינה אחרת. פעילותה האזורית של איראן נועדה לא רק ליישם את תפיסתה האידיאולוגית ("ייצוא המהפכה") אלא בעיקר לממש אינטרסים לאומיים איראניים, הנתפסים בעיני איראן כחיוניים.

במדיניותה הנוכחית בסוריה ובעיראק מבקשת איראן לקדם כמה יעדים מרכזיים:

- ◆ **ייצוב ועיצוב המשטר הסורי:** שימור משטר הנשיא אסד, סיוע להתבססותו והגברת ההשפעה האיראנית עליו הינם יעדים חיוניים עבור איראן. זאת, הן בשל היותו של המשטר הסורי בעל ברית אסטרטגית של איראן בעולם הערבי והן בשל ההשלכות השליליות העלולות להיות לנפילת משטר אסד על ארגון חזבאללה כתוצאה מאובדן העורף הלוגיסטי הסורי (החיוני להעברת הסיוע האיראני לארגון). מעבר לכך, סוריה השוכנת בלב העולם הערבי נתפסת כמרכז גיאוגרפי חשוב בלב המזרח התיכון, שממנו תוכל איראן בעתיד לנהל ביתר יעילות את מדיניותה החתרנית לשם קידום ההגמוניה האזורית שלה.
- ◆ **ביסוס מרחב השפעה איראני-שיעי, שישתרע מאיראן דרך עיראק וסוריה ועד לבנון והים התיכון.** במרחב השפעה זה ניתן יהיה ליצור מסדרון יבשתי מאיראן לסוריה וללבנון. מסדרון שכזה יספק לאיראן

¹ מסמך זה הינו עדכון והשלמה לפרסום מרכז המידע מה-23 באוגוסט 2017: "איראן בעידן שלאחר המדינה האסלאמית: יעדים, הזדמנויות ואתגרים".

² על ההשפעות המקומיות, האזוריות והבינלאומיות של קריסת המדינה האסלאמית ראו פרסום מרכז המידע מה-16 בנובמבר 2017: "התמוטטות המדינה האסלאמית: ומה הלאה?".

נתיב נוסף להעברת כוחות, נשק וציוד לסוריה וללבנון. זאת במקביל לנתיב האווירי, בו היא משתמשת כבר כיום באופן תדיר, ולנתיב הימי, בו היא עשתה שימוש במספר הזדמנויות בעבר. נראה לנו כי איראן שואפת גם ליצור לעצמה גישה לים התיכון, ולהשיג דריסת רגל צבאית ארוכת טווח בסוריה (הגם שבכירים איראנים הכחישו כוונה שכזאת).

◆ הגברת מנופי הלחץ והחרפת האיום על ישראל תוך יצירת הרתעה כלפיה. זאת, בעיקר באמצעות חיזוק יכולותיו הצבאיות של ארגון חזבאללה, יצירת יכולות עבור חזבאללה ליצור אמצעי לחימה והקמת תשתיות טרור מקומיות ברמת הגולן או בעורפו, שנועדו ליצור חזית טרור חדשה עם ישראל. נראה לנו, כי בראייה האיראנית תתבסס פעילותה ברמת הגולן או בעורפו על פעילי חזבאללה, פעילי מיליציות שיעיות הנתמכות ע"י איראן ופעילים מקומיים מרמת הגולן³.

◆ שימור עיראק כיחידה טריטוריאלית אחת בדומיננטיות שיעית וכבעלת ברית הנתונה להשפעה איראנית. לשם קידום יעד פוליטי זה מטפחת איראן מיליציות שיעיות בעיראק הנתונות להשפעתה ("הגיוס העממי"), שבאמצעותן ניתן יהיה לקדם את היעדים האיראנים בזירה הפנים-עיראקית. השתתפות המיליציות השיעיות במערכה נגד המדינה האסלאמית בסוריה ובעיראק היקנתה להן ניסיון צבאי אותו איראן תפעל לנצל לצרכיה.

◆ דחיקתה של ארצות-הברית מהאזור, הנתפסת על-ידי איראן כאיום מרכזי על ביטחונה הלאומי ועל האינטרסים החיוניים שלה. בשלב הראשון יושג יעד זה ע"י מזעור ההשפעה האמריקאית בסוריה ובעיראק בעידן שלאחר כיבוש מוצול ואלרקה, ובהמשך גם פגיעה בהשפעה האמריקאית במדינות נוספות במזרח התיכון בעלות אוריינטציה מערבית.

◆ העמקת ההשפעה הפוליטית, הכלכלית, הדתית והתרבותית האיראנית בסוריה, בעיראק ובלבנון. זאת, תוך ניצול חולשת הממשל המרכזי במדינות הללו וניצול ההזדמנויות הטמונות בשיקום הכלכלה ומערכות התשתית בסוריה ובעיראק, שנהרסו בשנות המלחמה. מכשיר חשוב להשגת יעד זה הינם הקהילות השיעיות המתגוררות במדינות הללו (ובסוריה גם הקהילה העלוית), המצויות במתח עדתי-דתי עם האוכלוסיות המוסלמיות-סוניות.

◀ כדי לממש את יעדיה האסטרטגיים ממשיכה איראן להשקיע את עיקר המאמצים בסוריה בייצוב שלטונו של אסד ובהרחבת שטחי שליטתו. חרף ההישגים המשמעותיים למשטר הסורי, שהאחרון שבהם היה נפילת המדינה האסלאמית, טרם הושגה הכרעה סופית במערכה בסוריה הממשיכה להציב בפני איראן ומשמרות המהפכה אתגר משמעותי, ולגבות ממנה ומבני חסותה מחיר אנושי כבד (כך למשל במערכה לכיבוש אלבוכמאל, המאחז האחרון של המדינה האסלאמית בסוריה, נהרגו מספר קצינים ממשמרות המהפכה, מהם שני קצינים בכירים בדרגת אל"מ).

³ בעבר התבטא אבו מהדי אלמהנדס, פעיל שיעי עיראקי המשמש כסגן מפקד "הגיוס העממי" (מסגרת-על של המיליציות השיעיות בעיראק, הפועלת בחסות איראן), כי אם חסן נצראללה יבקש לפנות לעבר ישראל במקרה שיפרוץ עימות, "הגיוס העממי" יעשה זאת. בהקשר זה ראו פרסום מרכז המידע מה-20 ביולי 2017: "האינטרסים והכוונות של איראן בעיראק ובסוריה כפי שהם משתקפים בהתבטאויות מפקדים בכירים ב"גיוס העממי", מסגרת-על של המיליציות השיעיות בעיראק המופעלת ע"י כוח קדס האיראני".

◀ איראן חותרת לנצל את הכוחות המופעלים ע"י משמרות המהפכה כדי להתבסס בשטחים מהם נדחקו המורדים הסורים דאעש. זאת במטרה ליצור מרחב השפעה, שישתרע מאיראן דרך עיראק וסוריה ועד לבנון והים התיכון. צירים יבשתיים ממזרח למערב יאפשרו גישה איראנית ישירה לבעלות בריתה בסוריה ובלבנון. המאמץ האיראני לבסס ציר זה מתבצע באמצעות התקדמות הכוחות התומכים במשטר אסד, ובכללם חזבאללה ומיליציות שיעיות הפועלות בחסות משמרות המהפכה לנקודות מעבר מרכזיות, שעל הגבול העיראקי-סורי. איראן עודדה את הארגונים שבחסותה בעיראק ובסוריה לפעול בקרבת הגבול העיראקי-סורי וכיום יש, להערכתנו, לארגונים שבחסותה שליטה/השפעה על קטעים נרחבים ממרחב הגבול.

מכשולים בדרך למימוש האינטרסים האיראנים

◀ איראן ניצבת בפני כמה מגבלות בסיסיות בבואה לבסס את עצמה כגורם כוח משמעותי במרחב הערבי במזרח התיכון. ראשית, כמדינה בעלת רוב פרסי היא נתפסת גם בעולם הערבי, גם בעיני בעלות בריתה, כגורם זר הנוהג באופן מתנשא ולעיתים אף גזעני כלפי שכניו הערבים. שנית, איראן השיעית מתקשה לממש הגמוניה אזורית במרחב שרובו מוסלמי סוני. השימוש בארגונים שליחים (proxies) מקומיים מסייע אומנם לאיראן לטשטש את מעורבותה הישירה במרחב, אך קיימת בעייתיות באסטרטגיה הנשענת על הפעלת שליחים בעלי אינטרסים משלהם, שאינם כפופים באופן מוחלט לתכתיב האיראני.

◀ כינון מרחב ההשפעה האיראני במערב עיראק ובמזרח סוריה והקמת מסדרון יבשתי מאיראן לכיוון הים התיכון מציב אתגר מיוחד עבור איראן. זאת משום שממשלת עיראק (בעידוד ארה"ב) עלולה להערים קשיים על העברת אמצעי לחימה בנתיב זה. בנוסף לכך חלק מהנתיב נשלט על-ידי כוחות המתנגדים לחדירת איראן, כגון המיליציות הכורדיות הנתמכות על-ידי ארצות-הברית או האוכלוסייה הסונית המתגוררת במערב ובמרכז עיראק. גם דאעש, שצפוי בתום המערכה בעיראק לשנות את דפוסי פעולתו לארגון טרור וגרילה, צפוי לבצע התקפות פגע וברח כנגד תנועת כלי רכב איראנים, שינועו במסדרון היבשתי (כלי רכב איראנים עשויים להיתפס כיעד אטרקטיבי עבור דאעש בגלגולו החדש).

◀ פעילותן של המעצמות ושל מדינות האזור, ובמרכזן רוסיה, ארצות-הברית ותורכיה, מגבילה, אף היא, את יכולתה של איראן לממש את שאיפתה להגמוניה אזורית ולעצב את סוריה ועיראק כחלק ממרחב ההשפעה שלה. בסוריה הפכה רוסיה לגורם הדומיננטי בשל מעורבותה הצבאית במלחמת האזרחים ואיראן נאלצת לעיתים להסתפק בתפקיד משני במהלכים הצבאיים והמדיניים המתחוללים בסוריה (דבר הטומן בחובו פוטנציאל של מתחים ביחסי איראן-רוסיה). שחקן מתחרה נוסף לאיראן במרחב הסורי (ואף מעבר לו) היא תורכיה, המבקשת לשחק תפקיד מרכזי הן במאמץ הצבאי נגד דאעש והן בעיצוב ההסדרים המדיניים על עתיד סוריה. ניתן להניח, כי תורכיה המוסלמית-סונית עשויה לראות את התחזקות ההשפעה האיראנית והשיעית בסוריה (ובמזה"ת כולו) כפגיעה באינטרסיה.

◀ גם בזירה הפנים-איראנית מציבה מעורבות איראן בסוריה אתגר לא פשוט. המערכה הצבאית בסוריה גבתה וממשיכה לגבות מאיראן מחיר אנושי וכלכלי כבד, המעורר לעיתים ביקורת פנימית. זאת ועוד, חתירתה של איראן להגמוניה במזרח התיכון עלולה בהמשך לחייב אותה להגביר את "השקעותיה" בסוריה, עיראק,

לבנון ובמוקדי עימות נוספים עם המדינות הערביות הסוניות ובמרכזן סעודיה ועם ארה"ב. הרחבת ההשקעות האיראניות בכוח אדם ובמשאבים נוספים במוקדי העימות השונים עלולה להציף מחדש את הביקורת מבית.

ההיבט העיראקי

◀ **החלשת המשמעותית של דאעש פותחת בפני איראן הזדמנות להרחבת השפעתה בעיראק.** בשונה מסוריה, נוכחותה הצבאית הישירה של איראן בעיראק מוגבלת ביותר והיא מתבססת בעיקר על המיליציות השיעיות העיראקיות ("הגיוס העממי"), הפועלות ברובן בחסות ישירה או עקיפה של משמרות המהפכה. מיליציות אלה, שהתחזקו במהלך המערכה נגד המדינה האסלאמית ממלאות תפקיד חשוב בזירה הפנימית בעיראק, שעשוי אף לגבור בתום המערכה נגד המדינה האסלאמית. מיליציות אלה תתבענה את מקומן בסדר הפוליטי החדש בעיראק. חלק מהמיליציות השיעיות נאמנות לאיראן ונראה שיכולתו של השלטון המרכזי בבגדאד לכפות את רצונו עליהן מוטלת בספק.

◀ איראן רואה במעורבותה בעיראק אמצעי חיוני לשימור השפעתה במדינה זו ולמניעת נוכחות והשפעה של ארה"ב הנתפסות בעיניה כאיום על האינטרסים הלאומיים שלה. בראיית איראן, צפויה נפילת המדינה האסלאמית והחלשת דאעש להאיץ את המאבק עם ארצות-הברית על ההשפעה בעיראק. איראן חותרת לנטרל את ההשפעה האמריקאית בעיראק, אשר גברה במהלך המערכה נגד המדינה האסלאמית, ובעיקר בתקופת הלחימה במוצול.

◀ **בדומה לסוריה, פועלת איראן להרחבת השפעתה בעיראק גם במישורים הכלכלי, התרבותי והדתי.** איראן משקיעה מאמצים נרחבים להגברת הסחר עם עיראק, השתלטה על מספר שדות נפט באזור הגבול עם עיראק ויתכן גם שאיראן תסייע לשיקום האזורים, שנכבשו מידי המדינה האסלאמית. כמו כן פועלת איראן להרחיב את השפעתה הדתית בערים הקדושות לשיעה בעיראק.

◀ **הסיוע האיראני תרם משמעותית להפלת המדינה האסלאמית ולהחלשה (הזמנית?) של דאעש,** אך הביא גם להגברת הביקורת בתוך עיראק נגד התערבותה של איראן בענייניה הפנימיים של איראן. ביקורת זו משקפת את מורכבות המערכת הפוליטית השיעית בעיראק, שבמסגרתה באות לידי ביטוי עמדות שונות ואף מנוגדות ביחס למעורבות האיראנית. את ההתנגדות למעורבות האיראנית בעיראק מוביל בשנתיים האחרונות איש הדת והפוליטיקאי השיעי, מקתדא אלצדר. אלצדר נחשב בעבר לבן-טיפוחיה של איראן, אך בשנים האחרונות התרחק מהאיראנים והחל למתוח ביקורת פומבית על מעורבותה של טהראן בעיראק. איראן מוטרדת מפעילותו הגוברת, ובעיקר מקשריו המתהדקים עם סעודיה, יריבתה המרכזית באזור.

◀ **גם ראש הממשלה חידר אלעבאדי,** שמונה לתפקיד בקיץ 2014 במקומו של ראש הממשלה הפרו-איראני נורי אלמאלכי, מגלה קו עצמאי מול טהראן. ביסוד מדיניותו של אלעבאדי עומד הרצון שלא להפוך את ארצו ל"גרורה איראנית". לכך ניתן להוסיף את עניינה הבסיסי של עיראק בהמשך הסיוע האמריקאי ורצונה לשמר קשרים תקינים עם המדינות הערביות הסוניות, ובהן ערב הסעודית. כניסתה של תורכיה כשחקן נוסף בעיראק נתפסת, אף היא, כאיום בעיני איראן החוששת מפני כוונותיו של תורכיה לבצר את אחיזתה בצפון עיראק.

◀ אתגר נוסף ניצב בפני איראן מכיוון **הכורדים בצפון עיראק, הגם שמידת חומרתו של אתגר זה פחתה באופן משמעותי בעקבות כישלון היוזמה הכורדית לקיים משאל עם על עצמאות החבל הכורדי. איראן חוששת מהפיכתו של האזור הכורדי בעיראק למדינה עצמאית דה-פקטו**, שכן מגמה זו עלולה לסכן את לכידותה הטריטוריאלית של עיראק, לפגוע במאמציה לבצר את השפעתה בעיראק **ולחזק מגמות בדלניות בקרב המיעוט הכורדי באיראן.**

סיכום

בסיכומי של דבר, נפילת המדינה האסלאמית והפיכת דאעש לארגון טרור וגרילה פותחת בפני איראן חלון הזדמנויות למימוש שאיפותיה האזוריות ולהרחבת השפעתה. בעדיפות הראשונה נמצאות לבנון, סוריה, עיראק ותימן, שבהן יש לאיראן אחיזה איתנה, בעיקר באמצעות Proxies שיעים. אף על פי כן, יכולתה של איראן לבצר את השפעתה מוגבלת על-ידי מאפייני יסוד במערכת המזרח-תיכונית, ובראשם ההרכב הדמוגרפי והשפעתם המתחרה של שחקנים אזוריים (סעודיה, המלכדת סביבה קואליציה ערבית סונית) ושחקנים בינלאומיים. הצלחתה של איראן להרחיב השפעתה במזה"ת תלויה לא רק ברצונותיה ובכוונותיה, אלא גם בהתנהלות יתר השחקנים המדינתיים והלא-מדינתיים, הבינלאומיים והמקומיים, הפועלים באזור, ובהחלטתם האם לשתף פעולה עם שאיפותיה או להקשות על איראן במאמציה לבסס מרחב השפעה אזורי.

נספחים

◀ להלן חמישה נספחים העוסקים בהיבטים שונים של המעורבות האיראנית בסוריה, עיראק והמזרח התיכון כולו:

- ◆ **נספח א':** התפתחות המעורבות האיראנית בסוריה.
- ◆ **נספח ב':** מאפייני הפעילות האיראנית הנוכחית בסוריה.
- ◆ **נספח ג':** האתגרים הניצבים בפני מעורבות איראן בסוריה, בעיראק ובעולם הערבי כולו.
- ◆ **נספח ד':** המעורבות האיראנית בעיראק.
- ◆ **נספח ה':** הקשיים הניצבים בפני מעורבות איראן בעיראק.

התפתחות המעורבות האיראנית בסוריה

◀ מאז פרוץ מלחמת האזרחים בסוריה בשלהי 2011 הוביל כוח קדס של משמרות המהפכה, בפקודו של קאסם סלימאני, את המעורבות האיראנית בסוריה. בשלב הראשון של מלחמת האזרחים, כאשר קיום משטר אסד עמד בסכנה, נועדה המעורבות האיראנית למנוע את נפילת דמשק ומאחזים אסטרטגיים בצפון סוריה לידי המורדים ואת קריסת המשטר הסורי. בהמשך נועדה מעורבות איראן ושלוחיה לסייע למשטר הסורי להרחיב את שטחי שליטתו, לייצב שלטונו באזורים שנכבשו, להגן על האוכלוסייה שיעית והמקומות קדושים לשיעים, לאבטח את מרחב הגבול הסורי-לבנוני ולמנוע "זליגת" הג'האד העולמי מסוריה ללבנון. לטווח הארוך נועדה המעורבות האיראנית להבטיח את אחיזת איראן בסוריה ואת השפעתה על המשטר הסורי ולאפשר שימוש בשטח סוריה כבסיס קדמי של הנוכחות והפעילות האיראנית במזרח התיכון.

◀ המעורבות האיראנית בשלביה השונים של מלחמת האזרחים בסוריה התבטאה במגוון דרכים. בתחילה היא מצאה ביטוייה בהעברת אמצעי לחימה, הגשת סיוע כלכלי ושיגור יועצים איראנים, שפעלו בשיתוף פעולה הדוק עם צבא סוריה וכוחות הביטחון הסורים. מעורבות זאת סייעה לצבא סוריה ברמה האסטרטגית, האופרטיבית והטקטית. איראן חלקה עם מפקדי הצבא הסורי את ניסיון הלחימה שלה, סייעה בשיקום הצבא הסורי, סיפקה הדרכות למפקדי הצבא ברמות השונות והקימה מיליציה עממית הפועלת באותה המתכונת שבה פועלת זרוע הבטיג' באיראן. בנוסף לכך העניקה איראן למשטר הסורי תמיכה פוליטית.

◀ עד ספטמבר 2015 התנהלה המעורבות האיראנית בסוריה באמצעות כמה מאות יועצים איראנים וכמה אלפי לוחמים שיעים מקרב ארגון חזבאללה בלבנון, מיליציות שיעיות עיראקיות ולוחמים אפגאנים ופקיסטאנים, שגויסו על-ידי משמרות המהפכה בתמורה לשכר חודשי ולהטבות כלכליות שונות. נוכחותם הצבאית של אנשי משמרות המהפכה על אדמת סוריה נועדה, בשלב הראשון, בעיקר למשימות ייעוץ. האיראנים נמנעו בשלב זה מהפעלת יחידות צבא אורגניות נגד ארגוני המורדים ובדרך כלל לא היו מעורבים ישירות בלחימה. עם זאת, אנשי משמרות המהפכה נקלעו מעת לעת לחילופי אש בין הכוחות הסורים לבין ארגוני המורדים ומצאו מותם בלחימה.

◀ הישגיהם המצטברים של דאעש, ג'בהת אלנצרה (שלוחת אלקאעדה בסוריה) ושל ארגוני מורדים נוספים בצפון מערב סוריה במהלך השנים 2014-2015, עוררו בקרב האיראנים ספקות באשר ליכולתו של אסד לשרוד בשלטון לאורך זמן. הדבר חייב את איראן להגביר באופן משמעותי את תמיכתה במשטר אסד ולשנות את דפוס פעולתה בסוריה. לנוכח מצוקת המשטר הסורי, תגברה איראן במחצית ספטמבר 2015 את כוחותיה בסוריה, ככל הנראה בכ-1,500-2,000 לוחמים, שחלקם נטלו חלק פעיל בלחימה. כוח התגבור האיראני נועד לסייע לצבא סוריה במתקפה אותה החל לבצע בצפון סוריה בראשית אוקטובר 2015. כמו כן הופעלו חזבאללה והמיליציות השיעיות להגן על המקומות הקדושים לשיעה המצויים בסוריה ובמרכזם קברה של סת זינב (מדרום לדמשק).

קאסם סלימאני מתדרך לוחמים, ככל הנראה באזור לאד'קיה שבסוריה (פייסבוק, 13 באוקטובר 2015).

◀ הקרבות הקשים בצפון-מערב סוריה בשלהי 2015 הסבו אבדות כבדות ללוחמים האיראנים, שניצבו בחזית **המתקפה הקרקעית**.⁴ בחודשים הראשונים של המתקפה נהרגו למעלה ממאה לוחמים איראנים, בהם בלט משקלם של קצינים, ובכללם קצינים בכירים. רובם המכריע של ההרוגים השתייך ליחידות לוחמות סדירות של משמרות המהפכה. **האבדות הכבדות בקרב הלוחמים האיראנים חייבו את הצמרת האיראנית לבצע הערכה מחודשת בנוגע לפריסת הכוחות האיראנים בסוריה ולצמצם באופן משמעותי את סדר הכוחות שלה בסוריה. סדר הכוחות האיראני בסוריה מוערך כיום בכאלף לוחמים ויועצים.**

◀ באביב 2016 שלחה איראן לסוריה **כוחות בהיקף מצומצם מקרב חיילי הצבא הסדיר האיראני** (ככל הנראה כמה מאות לוחמים) במטרה לתגבר את כוחות משמרות המהפכה. הייתה זו הפעם הראשונה מאז מלחמת איראן-עיראק (1980-1988), שלוחמים המשתייכים לצבא הסדיר האיראני נשלחו למערכה צבאית מחוץ לגבולות המדינה. בתוך זמן קצר ספגו גם כוחות הצבא הסדיר אבדות.

◀ **הישגיהם הצבאיים של הכוחות הסוריים בסיוע רוסי, ששיאם בכיבושה מחדש של העיר חלב מידי ארגוני המורדים בשלהי 2016, אפשרו לאיראן לשוב ולהסתמך בעיקר על לוחמי חזבאללה ועל המיליציות השיעיות הזרות שבחסותה הפועלים לצד הצבא הסורי ולהסתפק בגרעין יועצים מצומצם יחסית.** החזרה לדפוס הפעולה הקודם הקטינה את האבדות האיראניות **אולם פגעה גם ביכולת השפעתה של איראן על האירועים בשטח ובהשפעתה המדינית בסוריה.** את תפקידה של איראן כמעצמה העיקרית עליה מסתמך המשטר הסורי תפסה רוסיה בעוד שאיראן נאלצה להסתפק בתפקיד משני במהלכים הצבאיים והמדיניים בשנה האחרונה, אשר חידקו את המשטר הסורי.

במקביל לתמיכתה במשטר הסורי חותרת איראן לבסס תשתית טרור מול ישראל ברמת הגולן. היא עשתה זאת בשנים האחרונות באמצעות גורמים מקומיים, שהתבססו ברמת הגולן, בעקבות הואקום הביטחוני

⁴ להרחבה ראו סקירת מרכז המידע למודיעין ולטרור: "ניתוח פרופיל ההרוגים בקרב משמרות המהפכה בסוריה, שספגו אבידות קשות בחודש האחרון (עדכני ל-16 בנובמבר 2015)", <http://www.terrorism-info.org.il/he/20909>; וסקירת מרכז המידע: "יו"ר "קרן השהיד" האיראנית מודה במותם של 2,100 לוחמים, שנשלחו ע"י איראן לסוריה ולעיראק", 16 במרץ, 2017, <http://www.terrorism-info.org.il/he/21176>.

והשלטוני שנוצר בעקבות אובדן השליטה של המשטר הסורי. מוקדי הכוח המקומיים המעורבים בהקמת התארגנויות טרור נגד ישראל, הם פעילי חזבאללה, פעילים דרוזים מקומיים ופעילי ארגון הג'האד האסלאמי בפלסטין. תשתיות הטרור ברמת הגולן לא נועדו בהכרח להיות מופעלות נגד ישראל בטווח המידי אלא ליצור בסיס לנוכחות שליחיה של איראן במרחב רגיש זה ולשמש בעתיד כמנוף לחץ על ישראל.

נספח ב'

מאפייני הפעילות האיראנית הנוכחית בסוריה

המעורבות האיראנית בלחימה

◀ חרף ההישגים המשמעותיים לכוחות התומכים במשטר אסד בשנה האחרונה, ששיאם כיבוש חלב ונפילת המדינה האסלאמית, **משקיעה עדיין איראן את עיקר מאמציה בייצוב שלטון אסד ובהרחבת שטחי שליטתו**. הלחימה בסוריה אומנם דועכת בחסות הסדרי הפסקת האש שרוסיה מצליחה ליישם ברחבי סוריה, אך **טרם הושגה הכרעה סופית במערכה**, שממשיכה להציב בפני איראן ומשמרות המהפכה אתגר משמעותי. **מאז אוגוסט 2017 נהרגו בסוריה לפחות עשרה לוחמי משמרות המהפכה, בהם גם ארבעה קצינים בכירים**, לאחר מספר חודשים בהם חלה ירידה משמעותית במספר האבדות בקרב הכוחות האיראנים. הדבר מעיד על כך, שהמערכה הצבאית בסוריה לגבות מחיר יקר בקרב הכוחות האיראנים ושותפיהם. **נכון למחצית נובמבר 2017 עמד מספר ההרוגים האיראנים בסוריה על למעלה מ-520.**

שני קצינים איראנים בכירים בדרגת אל"מ, שנהרגו במערכה לכיבוש אלבוכמאל, המאחז האחרון של המדינה האסלאמית בסוריה

מימין: ההודעה על כך שח"ר אללה צמדי ממשמרות המהפכה האיראנים נהרג בהתנגשויות עם דאעש באזור אלבוכמאל (מקור ההודעה הינו סוכנות מא'תה (Moata) המזוהה עם דאעש). בתמונה שצורפה, צמדי נראה לצד קאסם סלימאני, מפקד כוח קדס של משמרות המהפכה האיראנים. באמצע ומשמאל: תמונות של עלי רצ'א נט'רי, מפקד בכיר במשמרות המהפכה האיראנים, שנהרג במהלך כיבוש אלבוכמאל (בלדי ניז, 20 בנובמבר 2017).

◀ על רקע תהליך ההסדרה בסוריה בהובלת רוסיה הדגישו בכירים איראנים, כי **פעילות הכוחות האיראנים במדינה תימשך**. בעקבות הסכם הפסקת האש בדרום סוריה, שנכנס לתוקף ב-9 ביולי 2017 והטיל מגבלות על פריסת הכוחות האיראנים ושלוחיהם באזור זה, הצהיר **חסין ג'אברי אנצארי (Hossein Jaber Ansari)**, **סגן שר החוץ האיראני**, כי נוכחות איראן בסוריה מתבצעת בהתאם לבקשתה הרשמית של ממשלת סוריה וכי **להסכם בין רוסיה וארצות-הברית לא תהיה השפעה מעשית ויעילה על נוכחות הכוחות האיראנים בסוריה** (פארס, 17 ביולי 2017).

נראה לנו, כי איראן יכולה למצוא חיזוק לסירובה לפנות את כוחותיה מסוריה **במזכר העקרונות, שנחתם ב-8 בנובמבר 2017, בין רוסיה, ארה"ב וירדן**. ההתייחסות במזכר להוצאת הכוחות הזרים מסוריה **הינה עמומה**,

הוא אינו מפרט את זהותם של הכוחות הזרים, נמנע מלקבוע לוח זמנים להוצאתם ואינו מצביע על המקומות שאליהם יועברו. מעבר לכך, מזכר העקרונות עוסק בדרום מערב סוריה וכלל אינו מתייחס להוצאת הכוחות הזרים מסוריה כולה. **בהקשר זה הבהיר שר החוץ הרוסי סרגיי לברוב, כי בראיית הרוסים נוכחות הכוחות האיראנים בסוריה הינה לגיטימית, באשר היא נעשתה בעקבות הזמנה של ממשלה סורית לגיטימית, וכי הנושא כלל לא נדון בשיחות ברבת עמון (רויטרס, 14 בנובמבר 2017).**

◀ לצד המשך הלחימה השוטפת לצד כוחות המשטר הסורי חותרת איראן לנצל את הכוחות הפועלים תחת משמרות המהפכה כדי להתבסס בשטחים מהם נדחקו דאעש והמורדים הסורים, בשטחים שהיו בעבר בשליטת המדינה האסלאמית. איראן מעוניינת ליצור מרחב השפעה, שישתרע מאיראן דרך עיראק וסוריה ועד לבנון והים התיכון. **מרחב זה, שבו שלט דאעש עד לנסיגתו מרוב השטחים שהיו בידיו, מחבר את מזרח סוריה עם מערב עיראק ונועד לאפשר לאיראן להעביר אמצעי לחימה ושיירות אספקה מאיראן דרך עיראק לסוריה ולחזבאללה בלבנון. המדובר בצירים יבשתיים ממזרח למערב, שיחברו בין אזור בגדאד לאזור דמשק דרך אלתנף בקרבת משולש הגבולות עיראק-סוריה-ירדן, ובין אזור מוצול שבעיראק לאלרקה שבסוריה. צירים אלו יאפשרו גישה איראנית ישירה לבעלות בריתה בסוריה ובלבנון.**

◀ המאמץ האיראני לבסס ציר זה מתבצע באמצעות התקדמות הכוחות התומכים במשטר אסד, ובכללם חזבאללה ומיליציות שיעיות, הפועלות בחסות משמרות המהפכה, **לגבול עיראק-סוריה**. ביוני 2017 הגיעו כוחות של חטיבת "פאטמיון" המורכבת מלוחמים אפגאנים הפועלים בחסות משמרות המהפכה בסוריה לאזור הגבול. התקשורת האיראנית פרסמה תמונות בהן נראה **קאסם סלימאני, מפקד כוח קדס של משמרות המהפכה, מתפלל לצד לוחמי החטיבה באזור הגבול (תסנים, 12 ביוני 2017).**

קאסם סלימאני לצד לוחמי "חטיבת פאטמיון" האפגאנית בגבול סוריה-עיראק (תסנים, 12 ביוני 2017).

◀ **במהלך נובמבר 2017** ביקר סלימאני באזור דיר אלזור, ששחררה מידי דאעש, ובאזור העיר אלבוכמאל, ששחררה מידי דאעש בתום קרב עז על המאחז האחרון של המדינה האסלאמית בסוריה. בדיר אלזור נפגש סלימאני, שביקר באזור חרף האבל על מות אביו, עם פעילים במיליציה הסורית אל-באקר הפועלת בחסות איראנית. באזור אלבוכמאל הוא נפגש עם לוחמים במיליציה העיראקית השיעית אלנג'באא' הפועלת בחסות משמרות המהפכה והשתתפה במערכה לכיבוש העיר, שהושלם ב-16 בנובמבר, לצד צבא סוריה, חזבאללה

(האיכותי מבין הכוחות השיעים) ומיליציות שיעיות נוספות (איסנ"א, 16 בנובמבר 2017). רשת "אל-מיאדין" הלבנונית דיווחה (19 בנובמבר), כי סלימאני פיקד באופן אישי על המערכה בעיר. **ביקוריו של סלימאני בחזית הלחימה ביטאו את רצונה של איראן, כמו של יתר הכוחות הפועלים לצד המשטר הסורי, ליטול חלק ב"תמונת הניצחון" שתסמל את סיום קיומה של המדינה האסלאמית בשטח סוריה.**

מימין: קאסם סלימאני, מפקד כוח אלקדס של משמרות המהפכה האיראנים באלבוכמאל ב-16 בנובמבר 2017. משמאל: קאסם סלימאני בחברת לוחמי תנועת אלנג' באא' (ענב בלדי, 17 בנובמבר 2017).

מימין: קאסם סלימאני בחברת אחד מלוחמי תנועת אלנג' באא' (ענב בלדי, 17 בנובמבר 2017). על גבו של הלוחם נראה הסמל של התנועה, שניתן למצוא בו דמיון לסמל של חזבאללה. משמאל: קאסם סלימאני מדבר במכשיר קשר באלבוכמאל (חשבון הטוויטר של ההסברה הקרבית המרכזית של חזבאללה, 20 בנובמבר 2017).

ביטוי לתפיסה האיראנית המבקשת לבסס מרחב השפעה מאיראן ועד לבנון ניתן למצוא בדבריו של מנהיג איראן **עלי ח'אמנהאי בפגישתו עם ראש ממשלת עיראק, חידר אלעבאדי**, ביוני 2017. עלי ח'אמנהאי הציג את הגעתן של המיליציות השיעיות העיראקיות לגבול עיראק-סוריה כ"**משמעותית ואסטרטגית**" (אתר המנהיג העליון, 20 ביוני 2017). **עלי-אכבר ולאיתי, יועצו לעניינים בינלאומיים של המנהיג העליון**, הצהיר במסיבת עיתונאים ביוני 2017, כי הקשר שנוצר בין הכוחות העממיים העיראקים לבין הכוחות המאוחדים בסוריה מהווה ניצחון אסטרטגי עבור איראן. **לדבריו "טבעת ההתנגדות" המתחילה בטהראן, ממשיכה עד עיראק, סוריה ולבנון, אל מול הציונים ותומכיהם** (אירנ"א, 13 ביוני 2017).

ולאיתי ביטא תפיסה זו גם במהלך ביקורו באזור העיר חלב בנובמבר 2017. בפגישה עם לוחמים באזור אמר ולאיתי, כי אם איראן לא תסייע לסוריה והיא תפוצל, ינותק הקשר בין איראן לבין סוריה, עיראק, לבנון ופלסטין. הוא ציין, כי נוכחות איראן בעיראק ובסוריה ונוכחות העיראקים והסורים אלה לצד אלה נועדו לסכל את המזימה לפצל את סוריה והאזור. ולאיתי הצהיר, כי "ציר ההתנגדות" מתחיל בטהראן, ממשיך לבגדאד, לדמשק, לבירות ומגיע עד פלסטין (אירנ"א, 8 בנובמבר 2017).

השגת דריסת רגל צבאית בסוריה וגישה לים התיכון

◀ שאיפת איראן להרחיב את גישתה לים התיכון ולהשיג דריסת רגל צבאית ארוכת טווח בסוריה ניכרת גם באפשרות שאיראן תבקש לקבל בסיס ימי בחופי סוריה, שיספק לה גישה ימית קבועה לים התיכון. בשלהי נובמבר 2016 הצהיר מחמד חסין באקרי (Mohammad Hossein Bagheri), ראש המטה הכללי של הכוחות המזוינים האיראנים, בכנס מפקדים של חיל הים האיראני, כי ייתכן שאיראן תזדקק בעתיד להרחיב את יכולותיה הימיות במים רחוקים מגבולותיה ולהקים בסיסים צבאיים בחופי סוריה ותימן (פארס, 26 בנובמבר 2016). במרץ 2017 הכחיש רסול סנאאי-ראד (Rasoul Sanaei-Rad), סגן מפקד משמרות המהפכה, כי בכונת איראן להקים נמל ימי בלאד'קיה שבסוריה ואמר, כי איראן אינה מעוניינת בהקמת בסיס צבאי בעיר, שבה מחזיקה רוסיה בסיס צבאי, וכי נוכחותה בסוריה מבוססת על יועצים בלבד (תסנים, 12 במרץ, 2017).

◀ ב-17 באוקטובר 2017 הגיע מחמד באקרי, ראש המטה הכללי של הכוחות המזוינים האיראנים, לביקור בסוריה בראש משלחת צבאית רמת דרג. במהלך ביקורו נועד באקרי עם הנשיא אסד, שר ההגנה הסורי והרמטכ"ל הסורי ודן עימם בהתפתחויות בזירת הלחימה בסוריה ובהגברת שיתוף הפעולה הצבאי והביטחוני בין שתי המדינות. הגם שאין בידינו מידע מפורט בנוגע לתכני הפגישות, יש להניח כי באקרי דן עם הבכירים בסוריה בדפוסי פעילותם הצבאית של הכוחות האיראנים ושלוחיהם בסוריה בתום המערכה נגד המדינה האסלאמית ובכונות איראן לבסס בסוריה דריסת רגל צבאית ארוכת טווח במדינה.

◀ **דיווחים, שהתפרסמו בתקשורת הישראלית**, לפיהם משמרות המהפכה הקימו בסיסי אימונים מחוץ לאיראן, הוכחו על-ידי דוברים איראנים. באוגוסט 2017 הצהיר סגן מפקד אוניברסיטת אמאם חוסיין להכשרת קצינים במשמרות המהפכה, כי אפילו כוח קדס של משמרות המהפכה אינו מקים מרכזי אימונים מחוץ לאיראן וכי גם בסוריה עושים משמרות המהפכה שימוש בסיסים סורים לצורך משימות הייעוץ שלהם (תסנים, 1 באוגוסט, 2017). אף על-פי כן, להערכתנו, לא ניתן לפסול אפשרות, כי בעתיד תבקש איראן לבסס נוכחותה בסוריה באמצעות הקמת בסיס ימי ובסיסים צבאיים על אדמת סוריה. חיזוק אפשרי לכונת איראן לבסס נוכחות ארוכת טווח בסוריה (בין אם של כוחות איראנים ובין אם של מיליציות שיעיות הנתמכות על-ידי איראן) ניתן למצוא בדיווח רשת ה-BBC ב-10 בנובמבר 2017, כי על-פי "גורם מודיעיני מערבי", החלה איראן בהקמת בסיס צבאי קבוע בקרבת העיר אלכסוה שמדרום לדמשק. ה-BBC מסר, כי תמונות לוויין מעידות על תחילת עבודות בינוי באתר במהלך 2017.

◀ יש להדגיש, עם זאת, כי מרבית פעילותה של איראן בסוריה נעשית כיום (כדרכה) על-ידי Proxies שיעים, שהאיכותיים שבהם הם פעילי חזבאללה הלבנוני (כ-6,000-8,000 לוחמים). בנוסף לפעילי חזבאללה העבירה

איראן לסוריה **למעלה מ-10,000 לוחמים** שיעים הפועלים במסגרות מיליציות הנתמכות על-ידיה: **חטיבת פאטמיון, שהוקמה על בסיס שיעים אפגאנים הכוללת כ-2,000-3,000 לוחמים; חטיבת זינביון, שהוקמה על בסיס לוחמים מפקיסטאן, הכוללת כ-1,000 לוחמים; ומיליציות שיעיות עיראקיות, הכוללות אלפי לוחמים.**⁵ כמו כן, הוקמה ע"י איראן בסוריה **מסגרת מיליציונית המבוססת על פעילים סורים שיעים מאזור חלב בשם חטיבת (האמאם) אלבאקר. סד"כ כלל הכוחות השיעים בסוריה נאמד על ידינו בכ-20,000.**

מימין: הסמל של חטיבת פאטמיון האפגאנית. משמאל: הסמל של חטיבת זינביון הפקיסטאנית. מתחת לשם זינביון כתוב "ההתנגדות האסלאמית בעולם".

סמל המיליציה העיראקית שיעית הנקראת "תנועת האצילים" (חרכת אלנג' באא').

◀ להערכתנו, איראן מודעת היטב לאפשרות, שהיא עלולה להידרש בסופו של דבר לפנות את כוחותיה מסוריה (ובכלל זה את הכוחות השיעים הזרים הפועלים מטעמה). **לפיכך, היא פועלת כבר כיום לגיוס לוחמים סורים מקומיים למיליציות בחסותה.** לאחרונה דיווחו מקורות באופוזיציה הסורית, כי משמרות המהפכה החלו בגיוס צעירים סורים ממחוז דרעא שבדרום סוריה למסגרת המכונה "חטיבה 313", מיליציה הפועלת בחסות משמרות המהפכה. עפ"י הדיווח, גויסו עד כה לשורות המיליציה למעלה ממאתיים צעירים מהעיר אזרע שבמחוז דרעא, שצוידו בתעודות הנושאות סמל משמרות המהפכה ומאפשרות ללוחמים לעבור באופן חופשי בעמדות ביקורת של המשטר הסורי (אל-ערביה, 5 בנובמבר 2017). לדיווח זה אין עדיין אימות.

⁵ על בסיס מאמרו של אפרים קם, לגיון הזרים השיעית של איראן (עדכן אסטרטגי, כרך 20, גיליון 3, אוקטובר 2017).

חיזוק היכולות הצבאיות של חזבאללה

איראן פועלת בשיטתיות ולאורך זמן לשדרוג התשתית הצבאית של חזבאללה. חוד החנית של התשתית הצבאית שבונים האיראנים בלבנון **הינו ארסנל הרקטות והטילים של חזבאללה המאיים על העורף הישראלי.** מנהיג חזבאללה חסן נצראללה התפאר כי **בידי ארגונו טילים מדויקים** שהשימוש בהם יכול להפוך את חייהם של מאות ישראלים לגיהינום. התשתית הצבאית שבנו האיראנים עבור חזבאללה בלבנון **חורגת בהיקפה ובאיכותיה מתשתיות צבאיות של ארגוני טרור במזרח התיכון וברחבי העולם.**

◀ בשנה האחרונה התפרסמו דיווחים לפיהם איראן פועלת להקמת מפעלים מקומיים בסוריה ובלבנון לייצור אמצעי לחימה. בנובמבר 2016 **הצהיר מוחמד באקרי, הרמטכ"ל האיראני,** כי איראן הקימה לפני מספר שנים מפעל לייצור טילים באזור חלב שבסוריה, ששימשו את חזבאללה נגד ישראל במלחמת לבנון השנייה (תסנים, 10 בנובמבר 2016). במרץ 2017 פרסם העיתון הכווייתי אלג'רידה, כי **איראן הקימה בלבנון מפעלים לייצור רקטות ארוכות טווח וכלי נשק נוספים** עבור חזבאללה בעקבות תקיפות נגד מפעלים לייצור נשק בסודאן ונגד נתיבי אספקה לחזבאללה מסוריה, שיוחסו לישראל. **חודשיים לאחר מכן אישר ראש אמ"ן, כי איראן פועלת בשנה האחרונה להקים תשתיות ייצור עצמי של נשק מדויק בלבנון ובתימן** (הארץ, 22 ביוני 2017). במחצית אוגוסט התפרסמו דיווחים בכלי תקשורת שונים על מפעל טילי סקאד המוקם בסמוך לחוף הסורי באופן זהה למפעל טילים איראנים שנבנה בטהראן (חדשות 2, 15 באוגוסט). **הקמתן של תשתיות אלו נועדה, להערכתנו, לצמצם את התלות של חזבאללה באספקת נשק מאיראן.**

שיקום כלכלת סוריה

◀ לצד הפעילות במישור הצבאי, הצורך בשיקום הכלכלה ההרוסה של סוריה לאחר שנים של מלחמת אזרחים מספק **לאיראן הזדמנות להעמיק גם את אחיזתה הכלכלית במדינה זו.** בשנתיים האחרונות התקיימו מגעים בין בכירים איראנים וסורים במטרה לקדם שיתוף פעולה בין חברות איראניות וסוריות בתחומי התקשורת, החשמל והאנרגיה. במהלך **ביקור שר האנרגיה הסורי, עמאד מוחמד דיב-ח'מיס** (Imad Mohammad Deeb) (Khamis), בטהראן ביוני 2015, נפגש השר עם נציגי חברות איראניות הפועלות בסוריה והזמין חברות איראניות נוספות להשקיע בפרויקטים בתחומי המים והחשמל בסוריה. כמו כן נפגש השר עם **עמיתו האיראני, חמיד צ'יתצ'יאן** (Hamid Chitchian), שהודיע על כוונת איראן להרחיב את פעילותן של חברות פרטיות איראניות בתעשיית החשמל הסורית (תסנים; אלף, 17 ביוני 2015).

◀ בראשית 2017 דווח, כי חברות תקשורת איראניות זכו ברישיון להפעלת רשת סלולארית שלישית בסוריה במסגרת הסכמים להרחבת הקשרים הכלכליים בין שתי המדינות (רויטרס, 17 בינואר 2017). באוגוסט 2017 השתתפו שלושים חברות איראניות ביריד הבינלאומי בדמשק, שהתקיים לראשונה לאחר שש שנים. סגן יו"ר לשכת המסחר והתעשייה האיראנית, שהשתתף ביריד, אמר בפגישה עם שר הכלכלה וסחר החוץ של סוריה, כי ארגונים, חברות ולשכות מסחר איראנים יכולים לסייע לאיראן בקידום פרויקטים בתחום הפיתוח והשיקום (תסנים, 18 באוגוסט 2017).

◀ ביוני 2017 נפגש **עמאד ח'מיס** (Imad Khamis), **ראש ממשלת סוריה**, עם **שגריר איראן בדמשק, ג'ואד תרכאבאדי** (Javad Torkabadi), ודן עימו בדרכים להרחבת הקשרים הכלכליים בין המדינות. ח'מיס הדגיש את חשיבות שיתוף הפעולה הכלכלי בין איראן וסוריה והצביע על הצורך לקדם יוזמות כלכליות משותפות במעורבות המגזר הפרטי (פארס, 12 ביוני 2017). בסמוך לפגישה זו הצהיר **יו"ר ועדת המג'לס לביטחון לאומי ולמדיניות חוץ, עלאא' אלדין ברוג'רדי** (Alaeddin Boroujerdi), כי איראן לא תחסוך במאמצים לשקם את סוריה בעקבות מלחמת האזרחים. בפגישה עם **מזכ"ל משרד ראש ממשלת סוריה, מחמד אלעמורי** (Mohammad al-Ammouri), אמר ברוג'רדי, כי איראן תגיש סיוע לשיקום סוריה ותשתף אותה בניסיונה בשיקום איראן לאחר מלחמת איראן-עיראק (מהר, 13 ביוני 2017).

פגישת שגריר איראן בדמשק ג'ואד תרכאבאדי עם ראש ממשלת סוריה עמאד ח'מיס (איסנ"א, 12 ביוני 2017).

◀ **באוגוסט 2017 השתתפו כשלושים חברות איראניות ביריד הכלכלי Expo בדמשק**, שנערך לראשונה לאחר שש שנים. סגן יו"ר לשכת המסחר והתעשייה האיראנית, חסין סלאחורזי (Hossein Selahvarzi), שביקר ביריד, אמר, כי **ארגונים, חברות ולשכות מסחר איראנים יכולים לספק את צרכי המסחר של סוריה ולסייע לה בשיקום המדינה**. הוא קרא לשר הכלכלה הסורי לקדם הסכמי סחר חופשי בין שתי המדינות וסיכם עם נשיא לשכת המסחר הסורית על הקמת לשכת מסחר משותפת לשתי המדינות (תסנים, 18 באוגוסט 2017; פארס, 19 באוגוסט 2017).

◀ **בספטמבר 2017 חתמו איראן וסוריה על חוזים בשווי מאות מיליוני אירו לשיתוף פעולה בתחום החשמל**. בביקור, שקיים שר החשמל הסורי, מחמד זהיר ח'רבוטלי (Mohammad Zuhair Kharbutli), בדמשק, נחתמו חוזים לייבוא חמש תחנות לייצור חשמל מאיראן לסוריה במטרה לשפר את יציבות מערכת החשמל בסוריה. כמו כן סוכם על חוזים נוספים **להתקנת תחנות כוח איראניות בחלב ובאלאדקיה** ועל הרחבת שיתוף הפעולה סביב פרויקטים של אנרגיה סולארית (סאנא, 11 בספטמבר 2017). במקביל דן סגן שר האנרגיה האיראני עם שר המים הסורי באפשרויות לשיתוף פעולה בין חברות איראניות וסוריות בתחומי המים, הביוב וההשקיה (סאנא, 24 בספטמבר 2017).

◀ בסוף ספטמבר 2017 הודיע בכיר במרכז המחקר של תעשיית הנפט האיראנית, כי **בכוונת איראן להקים בית זיקוק בסוריה**. בית הזיקוק יפעל **בסמוך לעיר חמץ** עם כושר ייצור של 70 אלף חביות נפט ביום בשלב הראשון, שיתרחב בהמשך ל-140 אלף חביות נפט ביום. בית הזיקוק ישתמש בנפט סורי כחומר גלם ובידע איראני. הקמתו תתבצע באמצעות קונסורציום של חברות מאיראן, סוריה וונצואלה. כמו כן תשקם איראן שני בתי זיקוק נוספים בסוריה (איסנ"א, 26 בספטמבר 2017).

◀ ביטוי לשאיפת איראן לחזק את קשריה הכלכליים עם סוריה ועיראק ניתן למצוא בדברי יועצו הצבאי הבכיר של מנהיג איראן, יחיא רחים צפוי (Yahya Rahim Safavi), שקרא לחיזוק הקשרים הכלכליים בין איראן, עיראק, סוריה ולבנון **באמצעות סלילת מסילת ברזל מאיראן דרך עיראק וסוריה לים התיכון ועידוד תיירות דתית ביניהן** (YJC.IR, 4 באוקטובר, 2017).

פעילות דתית ותרבותית איראנית בסוריה

◀ לצד הפעילות הצבאית והכלכלית **פועלת איראן להעמיק גם את השפעתה הדתית בסוריה**. בשנים האחרונות **מקיימת איראן בסוריה טקסים דתיים שיעים באירועים דתיים**, כגון חג ע'דיר השיעי, בו הכריז על-פי המסורת השיעית הנביא מוחמד על עלי אבן-אבו טאלב כיורשו, ומועד ה"ארבעין" המצוין 40 יום לאחר צום העאשורא'. כמו כן מקדמת איראן **פעילות בינוי ושיקום של המקומות הקדושים לשיעה שנפגעו במלחמת האזרחים**. באוקטובר 2017 הצהיר חסן פלארק (Hassan Palarak), ראש המטה לשיקום המקומות הקדושים לשיעה בסוריה ובעיראק, כי בעתיד הקרוב **תתחדש שליחתם של עולי רגל איראנים למקומות הקדושים בסוריה**. הבכיר האיראני ציין, כי הלחימה בסוריה הסבה נזקים כבדים למקומות הקדושים לשיעים, ובראשם **קבר נכדתו של הנביא מוחמד, סידה זינב**, שמדרום לדמשק, המהווה מרכז חשוב לעלייה לרגל. לפני כשנה החלו עבודות שיקום במתחם ובמסגרת השיפוצים קיימת כוונה להרחיבו באמצעות רכישת אדמות מסביב למתחם הקבר. עבודות שיקום החלו במקומות קדושים נוספים לשיעה ברחבי סוריה, שחזרו לשליטת המשטר, ובהם **קברה של סידה סכינה**, בתו של האמאם השיעי חסין ונכדתו של הנביא מוחמד, בעיר דאריא. פלארק ציין, כי עבודות השיקום מתבצעות במימון תרומות מאזרחים וקרנות איראניות ולא באמצעות תקציב ממשלתי (פארס, 23 באוקטובר 2017).

◀ איראן פועלת גם במישור התרבותי-חינוכי. על-אכבר ולאיתי, יועצו הבכיר של מנהיג איראן המשמש גם כיו"ר חברת המנהלים של "אוניברסיטת אזאד", רשת אוניברסיטאות פרטית באיראן, דן במהלך ביקורו בסוריה בנובמבר 2017 עם נשיא סוריה בהצעה להקים בסוריה שלוחה של הרשת האיראנית (תסנים, 7 בנובמבר 2017).

נספח ג'

הקשיים הניצבים בפני מעורבות איראן בסוריה, בעיראק ובעולם הערבי כולו

איראן ניצבת בפני מגבלות בסיסיות בבואה לבסס את עצמה כגורם כוח משמעותי במרחב הערבי. ראשית, כמדינה בעלת רוב פרסי היא נתפסת גם בעיני בעלות בריתה בעולם הערבי כגורם זר הנוהג באופן מתנשא ולעיתים אף גזעני כלפי שכניו הערבים. **שנית, איראן השיעית מתקשה לממש הגמוניה אזורית במרחב שרובו סוני.** בשנים האחרונות התפרסמו אמנם דיווחים אודות ניסיונותיה לכאורה לשנות את ההרכב הדמוגרפי באזורים בעלי רוב סוני בסוריה, אך בסופו של דבר אין ביכולתה של איראן לקדם תהליכי "שיעיזציה" במרחב שבו **מהווים השיעים מיעוט.** השימוש בארגונים שליחים (proxies) מקומיים מסייע אומנם לאיראן לטשטש את מעורבותה הישירה במרחב, אך קיימת בעייתיות באסטרטגיה הנשענת על הפעלת שליחים בעלי אינטרסים משלהם, שאינם כפופים באופן מוחלט לתכתיב האיראני.

◀ כינון מרחב ההשפעה האיראני במערב עיראק ובמזרח סוריה והקמת מסדרון יבשתי מאיראן לכיוון הים התיכון מציב אתגר מיוחד עבור איראן. חלק ממרחב זה נשלט אומנם על-ידי בעלי בריתה של איראן, ובהם כוחות המשטר הסורי, חזבאללה וחלק מהמיליציות השיעיות העיראקיות. עם זאת, **חלק ניכר ממנו, בעיראק ובסוריה נשלט על-ידי קבוצות אוכלוסייה וכוחות שצפוי כי יתנגדו לחדירת איראן ושלוחיה.** הדבר צפוי להקשות גם על החזקתו לאורך זמן של מסדרון יבשתי בשליטה איראנית. כמו כן **האוכלוסייה המקומית** (בעיקר במערב עיראק) **הינה סונית ברובה,** וצפוי כי תגלה התנגדות לחדירת ההשפעה האיראנית לאזור.

◀ פעילותם של **שחקנים מדינתיים נוספים במרחב, ובראשם רוסיה, ארצות-הברית ותורכיה, מגבילה, אף היא, את יכולתה של איראן לממש את שאיפתה להגמוניה אזורית ולעצב את מזרח סוריה ומערב עיראק כחלק ממרחב ההשפעה שלה.** בסוריה הפכה רוסיה לגורם הדומיננטי והתחשבותה בשאיפותיה של איראן אינה מובנת מאליה. איראן אומנם עודדה את הכניסה הרוסית לסוריה כדי להציל את משטר אסד, אך כתוצאה מכך איבדה את ההגמוניה בסוריה ונאלצה לאפשר לרוסיה לתפוס את מקומה הדומיננטי של טהראן. **איראן, הדוגלת בשמירה על לכידותה הטריטוריאלית של סוריה תחת שלטון אסד, מסתייגת ממדיניות רוסיה לכונן פדרציה רופפת בסוריה ואינה שבעת רצון מהתפקיד החשוב שרוסיה נתנה לתורכיה בתהליך ההסדרים בסוריה.**

◀ איראן נאלצת בינתיים להסתפק בחיזוק אחיזתה באותם אזורים שמתירים לה הרוסים. בשלב זה נראה כי האינטרסים המשותפים של איראן ורוסיה עמוקים דיים בכדי לאפשר המשך שיתוף הפעולה ביניהם בזירה הסורית. רוסיה אף אינה נענית לדרישות ארצות-הברית וישראל לצמצם את ההשפעה האיראנית בסוריה. בכל זאת, קיימים בין השתיים גם חילוקי דעות, שהינם פועל יוצא משאיפות כל אחת מהן להשפעה ואף להגמוניה בסוריה ומראייה שונה של מערכות היחסים עם מדינות האזור, ובהן ישראל. אין להוציא מכלל אפשרות, כי חילוקי הדעות יחריפו בעתיד, ככל שיתקדמו המגעים להסדר מדיני שייקבע את גורלו של הנשיא אסד, שהמשך שימור שלטונו נתפס על-ידי איראן כבעל חשיבות עליונה.

פגישת נשיא רוסיה פוטין עם נשיא איראן רוחאני בטהראן (מהר, 1 בנובמבר 2017).

◀ שחקן מתחרה נוסף לאיראן במרחב הסורי היא **תורכיה** התומכת בקבוצות המורדים בעלות אופי אסלאמי ובצבא סוריה החופשי. תורכיה, המוטרדת מהתחזקות הכוחות הכורדים בצפון סוריה, חותרת לשחק תפקיד מרכזי הן במאמץ הצבאי נגד דאעש והן בעיצוב ההסדרים המדיניים על עתיד סוריה. ניתן להניח, כי **תורכיה בעלת האוריינטציה האסלאמית-סונית, שגם לה שאיפות אזוריות, תתנגד להפיכת סוריה ועיראק למדינות חסות של איראן.**

◀ המאמץ האיראני לבסס השפעה במרחב **טומן בחובו פוטנציאל לחיכוך גובר גם עם ארצות-הברית**, במיוחד בעידן הנשיא טראמפ, שהגדיר את איראן כאיום מרכזי במזרח התיכון. משולש הגבולות סוריה-עיראק-ירדן הפך בחודשים האחרונים מוקד לחיכוכים צבאיים בין חיל האוויר האמריקאי לבין צבא סוריה ומיליציות שיעיות הפועלות בחסות איראנית. כוחות אמריקאים אף הפילו לפחות מזל"ט איראני חמוש אחד באזור אלתינף שבמזרח סוריה. איראן **עוקבת בדאגה אחר הפעילות האמריקאית נגד כוחות המשטר הסורי בסמוך לגבול עם עיראק** ורואה בה שלב חדש במערכה לעיצוב סוריה ביום שלאחר דאעש וכ"מזימה אמריקאית-ציונית", שנועדה למנוע את התקדמות "חזית ההתנגדות" בהנהגת איראן.

◀ **שגריר איראן לשעבר בבגדאד, חסן כאט'מי-קמי (Hassan Kazemi Qomi)**, העריך לאחרונה, כי בעקבות תבוסת דאעש פועלת ארצות-הברית בהתאם לתוכנית חדשה שעיקרה הקמת "צבא טרוריסטי", תגבור כוחותיה באזור ותמיכה בכורדים בסוריה. **הוא קרא לפעולה מתואמת בין עיראק לסוריה לשחרור אזורי הגבול בין שתי המדינות כדי לטרפד את התוכנית האמריקאית לחלוקת האזור** (תסנים, 5 ביוני 2017)⁶. בנוסף לכך הנוכחות האיראנית בסוריה, שאיפותיה של איראן ברמת הגולן והעברת אמצעי לחימה לידי חזבאללה, **יוצרים פוטנציאל לחיכוך גם עם ישראל** ועלולה להוביל להסלמה בין שתי המדינות בעיתוי שאינו נוח לאיראן.

◀ **גם בזירה הפנימית מציבה מעורבות איראן בסוריה אתגר לא פשוט בפני הממשל האיראני.** המערכה הצבאית בסוריה ממשיכה לגבות מאיראן מחיר אנושי וכלכלי כבד, המעורר לעיתים ביקורת פנימית. לביקורת זו

⁶ קיים פער בין הראייה האיראנית ה"מזימתית" של מדיניות ארה"ב בסוריה לבין התנהלותה של ארה"ב בפועל. ארה"ב דווקא מנמיכה את פרופיל פעילותה בשטח, אינה מגלה נטיות לנסות ולהשפיע על עיצובו של המשטר הסורי, ומקלה בכך על מימוש השאיפות של השחקנים האחרים בסוריה (בעיקר רוסיה ואיראן).

אין אומנם השפעה מעשית על מדיניות איראן ולא ברור באיזו מידה היא משקפת תמיכה ציבורית רחבה. עם זאת, היא משקפת קולות אחרים בקרב חלקים בציבור האיראני, שאינם שבעי רצון מתמיכתה הנמשכת של איראן במשטר הסורי. בין מבקרי מדיניות איראן בלטו בשנה האחרונה **הפעיל הפוליטי הרפורמיסטי, מצטפא תאג'זאדה** (Mostafa Tajzadeh), שטען, כי השמירה על אסד הפכה, בעיני המשטר, חשובה יותר מהשמירה על המחוזות האיראנים עצמם. **ראש עיריית טהראן לשעבר, ע'לאם-חסיין כרבאסצ'י** (Gholam Hossein Karbaschi), טען בנאום מעורר מחלוקת, כי ניתן לחזק את השיעים באזור גם ללא העברת כספים, מכירת נשק ומעשי הרג (תסנים, 1 במאי 2017).

◀ המעורבות האיראנית הנמשכת בסוריה גם מגבירה את החיכוך עם דאעש, אשר גם לאחר נפילת המדינה האסלאמית ממשיך ליהנות מיכולות מבצעיות לא מבוטלות. **מתקפת הטרור המשולבת, שביצע הארגון נגד יעדים בטהראן** ב-7 ביוני 2017, המחישה את הפוטנציאל המסוכן של העימות בין איראן לדאעש על ביטחונה הפנימי של איראן (בתגובה לפיגועים בבניין המג'לס ובקבר ח'מיני שיגרו משמרות המהפכה ב-18 ביוני 2017 שישה טילי קרקע-קרקע מסוג ד'ו אלפקאר (Zulfaqar) לטווח בינוני של 700 ק"מ משני בסיסים בכרמאנשאה ובכורדיסטאן, שבמערב איראן, לעבר יעדי דאעש באזור דיר אלזור שבמזרח סוריה).

שיגור טילים ממערב איראן לעבר מזרח סוריה בתגובה על הפיגוע בטהראן (טוויטר, 18 ביוני 2017).

המעורבות האיראנית בעיראק

כללי

◀ **בראיה איראנית, עיראק הייתה ונתרה הזירה החשובה ביותר במדיניותה האזורית של איראן.** מאז הפלת צדאם חוסיין ב-2003 פעלה איראן לשמר את שכנתה ממערב כיחידה טריטוריאלית אחת בשליטה שיעית הנתונה להשפעתה. לאחר כיבוש עיראק על-ידי ארצות-הברית בשנת 2003 הוביל כוח קדס של משמרות המהפכה את הסיוע למיליציות השיעיות, שהוקמו על-ידו בעיראק, והפעלו נגד צבא ארצות הברית והקואליציה. זאת, במגמה למנוע את התבססות ארה"ב בעיראק ובו בזמן לבסס את ההשפעה האיראנית על העדה השיעית ועל הצמרת העיראקית.

◀ במסגרת המעורבות בעיראק סיפק כוח קדס מימון, ציוד ואמצעי לחימה למרבית המיליציות השיעיות. כמו כן תאם וארגן הכוח שיגור פעילי חזבאללה לעיראק לסיוע בלחימה נגד ארצות-הברית. במקביל פיתח כוח קדס ומפקדו סלימאני ערוצי קשר עם המשטר העיראקי ועם גורמי כוח נוספים בזירה הפוליטית הפנימית בעיראק.⁷

◀ הישגיו הדרמטיים של דאעש בעיראק בקיץ 2014, העמידו בפני איראן אתגר אסטרטגי משמעותי. כדי לתת מענה לאתגר זה שיגרה איראן לעיראק נשק ויועצים, ובראשם קאסם סלימאני, המוביל את המעורבות הצבאית בעיראק. ה-Proxy המרכזי לקידום האינטרסים האיראנים בעיראק הינן המיליציות השיעיות הנתמכות ע"י איראן, שכאמור הוקמו בעידן הלחימה נגד צבא ארה"ב.

מאפייני הפעילות האיראנית הנוכחית בעיראק

◀ **ההיחלשות המשמעותית של דאעש בצפון עיראק פותחת בפני איראן הזדמנות להרחבת השפעתה בעיראק.** בשונה מסוריה, הנוכחות הצבאית הישירה של איראן בעיראק מוגבלת ביותר והיא מתבססת בעיקר על המיליציות השיעיות העיראקיות, הפועלות ברובן בחסות ישירה או עקיפה של משמרות המהפכה. תפיסת מאחזים בגבול סוריה-עיראק על-ידי המיליציות השיעיות של איראן, נוכחותו הרבה של קאסם סלימאני בעיראק בחודשים האחרונים ומינויו של אירג' מסג'די, ששימש בעבר יועצו הצבאי הבכיר של סלימאני, לשגריר החדש של איראן בבגדאד, ממחישים היטב את השפעתה הגוברת של איראן בעיראק.

◀ **איראן תומכת במיליציות השיעיות בהיקפים משתנים.** הן ממלאות תפקיד חשוב בזירה הפנימית בעיראק. השפעה זאת עשויה אף לגבור בתום המערכה נגד דאעש, כאשר הן יתבעו את מקומן בסדר הפוליטי החדש בעיראק. לפחות חלק מהמיליציות רואות במשמרות המהפכה האיראנים מודל לחיקוי ביחס למעורבותן במערכת הפוליטית והכלכלית, ויכולתו של השלטון המרכזי בבגדאד לכפות את רצונו עליהן מוטלת בספק.

⁷ להרחבה ראו סקירת מרכז המידע למודיעין ולטרור: "דיוקנו של קאסם סלימאני, מפקד כוח קדס של משמרות המהפכה האיראנים, מחולל החתרנות והטרור האיראניים במזרח התיכון וברחבי העולם", 29 באוקטובר 2015, http://www.terrorism-info.org.il/Data/articles/Art_20899/H_174_15_690067802.pdf.

מימין: קאסם סלימאני עם לוחמי המיליציות השיעיות העיראקיות (טוויטר, 29 במאי 2017). משמאל: קאסם סלימאני באזור אלפאלוג'ה לאחר תחילת המערכה לשחרור העיר (טוויטר, 25 במאי 2016).

◀ איראן רואה במעורבותה בעיראק אמצעי חיוני לשימור השפעתה במדינה זו ולמניעת נוכחות אמריקאית הנתפסת בעיניה כאיום על האינטרסים הלאומיים שלה. בראיית איראן, **צפויה היחלשות דאעש להאיץ את המאבק עם ארצות-הברית על השפעה בעיראק**. לפיכך היא חותרת לנטרל את ההשפעה האמריקאית בעיראק, אשר גברה במהלך המערכה נגד דאעש, ובעיקר בתקופת הלחימה במוצול. בפגישה עם **ראש ממשלת עיראק, חידר אלעבאדי**, שביקר בטהראן ב-20 ביוני 2017, הזהיר אותו **מנהיג איראן, עלי ח'אמנהאי**, שלא לסמוך על האמריקאים, מאחר שהם מתנגדים לעצמאותה, לזהותה ולאחדותה של עיראק. הוא ציין, כי אסור לספק בידי ארצות-הברית הזדמנות להעמיק את חדירתה לעיראק וכי יש למנוע כניסתם של כוחות אמריקאים לעיראק בכיסוי של מדריכים. האמריקאים אינם מעוניינים, לדברי ח'אמנהאי, בחיסול דאעש, שהוקם ונתמך על-ידם, ובסילוקו מעיראק (אתר המנהיג העליון, 20 ביוני 2017).

פגישת ח'אמנהאי-אל-עבאדי (אתר המנהיג, 21 ביוני 2017).

◀ ביטוי לכוונות האיראניות בעיראק ניתן למצוא בהתבטאויותיו של **אבו-מהדי אלמהנדס, סגן מפקד "הגיוס העממי"**, מסגרת-העל של המיליציות השיעיות בעיראק. אלמהנדס התבטא לאחרונה בנאום שנשא במשד

שבאיראן אודות כיווני הפעולה של המיליציות בעידן שלאחר שחרור מוצול.⁸ מדברי אלמהנדס ובכירים נוספים במיליציות השיעיות עולה, כי **במרכז האינטרסים האיראנים בעיראק עומדים הגברת ההשפעה האיראנית, חיזוק העדה השיעית, דחיקת השפעתם של ארצות-הברית והמערב, ביסוס שליטה לאורך הגבול העיראקי-סורי ופתיחת ציר לוגיסטי יבשתי טהראן-בגדאד-דמשק-בירות**. מדבריהם עולה גם אפשרות להצבת מיליציות שיעיות ברמת הגולן, לכשייווצרו נסיבות מתאימות לכך. מנאומו של אלמהנדס עולה התנגדות נחרצת (המגובה על-ידי איראן) לכל ניסיון של ממשלת עיראק לפרק את המיליציות השיעיות.

◀ בדומה לסוריה, **פועלת איראן להרחבת השפעתה בעיראק גם במישורים הכלכלי, התרבותי והדתי**. איראן, אשר משקיעה מאמצים נרחבים להגברת הסחר עם עיראק, **השתלטה על מספר שדות נפט** באזור הגבול עם עיראק **ושולטת בתיירות הדתית לערים הקדושות לשיעה בעיראק**. באוקטובר 2017 הצהיר יו"ר המועצה לקביעת האינטרס של המשטר, האשמי שאהרודי (Hashemi Shahroudi), כי איראן אינה יכולה להסתפק רק בפתרון הבעיות הביטחוניות בעיראק וכי עליה לפעול גם **להידוק שיתוף הפעולה הכלכלי** בין המדינות באמצעות הגברת חלקה בשוק העיראקי **ובסיוע לשיקום עיראק בתום המערכה נגד דאעש** (תסנים, 21 באוקטובר 2017).

◀ בראשית נובמבר 2017 ביקר שר התעשייה האיראני, מחמד שריעתמדרי (Mohammad Shariatmadari), בבגדאד וסיכם עם נגיד הבנק המרכזי העיראקי על **הרחבת שיתוף הפעולה הבנקאי בין שתי המדינות** (מהר, 3 בנובמבר 2017). זאת, ברוח דברי הנשיא רוחאני, שהצהיר בפגישה עם ראש ממשלת עיראק, חידר אלעבאדי, שביקר בחודש אוקטובר 2017 בטהראן, כי שתי המדינות צריכות לחזק את הקשרים הבנקאיים ביניהן כדי לחזק את קשרי המסחר, הכלכלה והתיירות ביניהן.

פגישת שר התעשייה האיראני עם נגיד הבנק המרכזי העיראקי (אירן"א, 2 בנובמבר 2017).

⁸ להרחבה ראו סקירת מרכז המידע למודיעין ולטרור: "האינטרסים והכוונות של איראן בעיראק ובסוריה כפי שהם משתקפים בהתבטאויות מפקדים בכירים ב"גיוס העממי", מסגרת-על של המיליציות השיעיות בעיראק המופעלת ע"י כוח קדס האיראני, 20 ביולי 2017, <http://www.terrorism-info.org.il/he/21243>.

◀ **ובמישור החינוכי - לאחרונה החלה טהראן בהקמת אוניברסיטה איראנית ראשונה באזור כאט'מין, שמצפון לבגדאד.** האוניברסיטה צפויה לכלול חמש פקולטות וילמדו בה כ-3,000 סטודנטים (אירנ"א, 15 באוגוסט 2017).

טקס הנחת אבן הפינה לאוניברסיטה האיראנית הראשונה בעיראק (אירנ"א, 15 באוגוסט 2017).

◀ במקביל ממשיכה איראן בפעילות הרחבה ופיתוח של מסגד חצ'רת-י זהרא (Hazrat-e Zahra) בעיר נג'ף (דפאע פרס, 2 באוגוסט 2017). את פיתוח המסגד והרחבתו ניתן לראות כביטוי נוסף למאמצי איראן להרחיב את השפעתה הדתית בעיר הקדושה לשיעה נג'ף המשמשת יעד מרכזי לעולי רגל שיעים מרחבי העולם. בחודש מאי 2017 ביקר שגריר איראן בעיראק בעיר נג'ף ונפגש עם אנשי דת בכירים, בהם שיח' עבד אלמהדי כרבלאי (Abdul Mahdi Karbalai), נציגו של איש הדת השיעי הבכיר, איתאללה עלי סיסתאני. השניים דנו בפרויקטים משותפים לאיראן ולעיראק לפיתוח המקומות הקדושים לשיעה ובהכנות לעלייה לרגל השנתית לעיר כרבלאי. השגריר מסג'די אמר, כי איראן ועיראק צריכות להרחיב את שיתוף הפעולה ביניהן בפיתוח המקומות הקדושים וכי איראן תעשה כמיטב יכולתה כדי לשפר את הביטחון בעיראק (אירנ"א, 16 במאי 2017).

פגישת שגריר איראן בעיראק עם נציגו של איתאללה סיסתאני (מהר, 16 במאי 2017).

הקשיים הניצבים בפני מעורבות איראן בעיראק

הסתייגויות מאיראן בקרב העדה השיעית בעיראק

◀ הסיוע האיראני תרם משמעותית לבלימת דאעש אך הביא גם **להחרפת הביקורת בתוך עיראק נגד התערבותה של איראן בענייניה הפנימיים של עיראק**. ביקורת זו משקפת את מורכבות המערכת הפוליטית השיעית בעיראק, שבמסגרתה באות לידי ביטוי עמדות שונות ואף מנוגדות ביחס למעורבות האיראנית. חלק מגורמי הכוח בקרב השיעים באיראן אוהדים את איראן ואף רואים בה את מנהיגת העולם השיעי **בעוד שאחרים רואים בה גורם זר שאינו ערבי ומסתייגים מהתערבותה בענייניה הפנימיים של ארצם**.

◀ רוב המיליציות השיעיות בעיראק רואות באיראן את מקור הסמכות העיקרי ומנהיגיהן הצהירו לא אחת על נאמנותם למנהיג העליון של איראן, עלי ח'אמנהאי, כמקור סמכות דתית. עם זאת, **בפני מיליציות אלה ניצב איש הדת הבכיר, איתאללה עלי סיסתאני, הסמכות השיעית העליונה בעיראק, הזוכה לתמיכה נרחבת בקרב השיעים בעיראק ונחשב למתנגד חריף של תפיסת "שלטון חכם ההלכה", שהונהגה באיראן לאחר המהפכה האסלאמית**. סיסתאני רואה בהתערבות איראן בענייניה הפנימיים של עיראק התערבות זרה ומאיימת והביע הסתייגות מבחינתו הגוברת של קאסם סלימאני בפוליטיקה העיראקית. פוליטיקאי עיראקי מסר לעיתון "אלשרק אלאוסט" (7 בספטמבר 2015), כי סיסתאני שלח מכתב למנהיג איראן, שבו תהה האם מעורבותו הפוליטית של סלימאני נעשית בהנחיית המנהיג העליון או ביוזמתו האישית.

קאסם סלימאני בביקור בעיר כרבלאא' שבעיראק (אבן"א, 21 באוגוסט 2015).

◀ את ההתנגדות למעורבות האיראנית בעיראק **מוביל בשנתיים האחרונות איש הדת והפוליטיקאי השיעי, מוקתדא אלצדר**. אל-צדר נחשב בעבר לבן-טיפוחיה של איראן, אך בשנים האחרונות **התרחק מהאיראנים והחל למתוח ביקורת פומבית כנגד מעורבותה של טהראן בעיראק**. במהלך המשבר הפוליטי, שפרץ באפריל 2016 בין ראש הממשלה חידר אלעבאדי לפרלמנט העיראקי על רקע תוכנית הרפורמות שראש הממשלה ניסה לקדם, השתלטו תומכי אלצדר על בניין הפרלמנט העיראקי והשמיעו קריאות אנטי-איראניות חריפות.

◀ **לאחרונה ניכרת דאגה באיראן מפעילותו הגוברת של אלצדר**, ובעיקר מביקורו בסעודיה בסוף חודש יולי 2017 במהלכו נפגש עם יורש העצר הסעודי, מחמד בן-סלמאן. החשש באיראן הוא מפני כוונת אלצדר ליצור ברית העוינת לאיראן עם גורמים במערכת הפוליטית העיראקית, ובהם גם סונים, לקראת הבחירות הפרלמנטריות המתוכננות לאפריל 2018. התקשורת האיראנית סיקרה בהרחבה את ביקורו החריג של אלצדר בסעודיה והציגה אותו כביטוי נוסף למאמצי הממלכה לבלום את ההשפעה האיראנית בעיראק בעקבות הניצחון על המדינה האסלאמית. מאמר מערכת, שהתפרסם ביומן השמרני כיהאן (13 באוגוסט 2017), תקף בחריפות את אלצדר והאשים אותו כי מכר עצמו לסעודיה בתמורה לתמיכה פוליטית וכספית. במאמר נכתב, כי אלצדר, שחש עצמו מבודד בעיראק, מאמץ עמדות אנטי-איראניות בניסיון להשיב לעצמו את היוזמה, להביס את יריביו הפוליטיים ולהפוך לגיבור לאומי.

פגישת מקתדא אלצדר עם יורש העצר הסעודי (איסנ"א, 7 ביולי, 2017).

הסתייגויות מאיראן במערכת הפוליטית בעיראק

◀ ההסתייגות מניסיונות ההתערבות הבוטים של איראן במתרחש בעיראק אינה מוגבלת רק לממסד הדתי או למקתדא אלצדר. גם ראש הממשלה אלעבאדי, שמונה לתפקיד בקיץ 2014 במקומו של ראש הממשלה הפרו-איראני נורי אלמאלכי, מגלה קו עצמאי מול טהראן. ביסוד מדיניותו של אלעבאדי עומדים רצון עיראקי שלא להפך ל"גרורה איראנית", עניינה הבסיסי של עיראק בהמשך הסיוע האמריקאי ורצונה לשמר קשרים תקינים עם המדינות הערביות הסוניות.

◀ בשנתיים האחרונות התפרסמו מספר דיווחים בעיתונות הערבית על עימותים חריפים בין אלעבאדי לקאסם סלימאני. היומן הלבנוני אל-נהאר דיווח (12 בספטמבר 2015) על שתי תקריות חמורות שהתרחשו בין השניים במהלך חודש אוגוסט 2015. התקרית הראשונה ארעה לאחר שאלעבאדי הנחה את כוחות הביטחון העיראקים לבצע חיפוש במטוסים איראנים בשדה התעופה של בגדאד כדי לבדוק את תכולתם ולמנוע העברת אמצעי לחימה למשטר הסורי ולמיליציות השיעיות בעיראק. תקרית שנייה התרחשה במהלך פגישה, שקיים אלעבאדי במחצית אוגוסט 2015 עם נורי אלמאלכי ועם בכירים נוספים בממשל העיראקי לאחר שובו של ראש הממשלה לשעבר מביקור בטהראן. בפגישה זו נכח גם סלימאני, שמתח ביקורת על הרפורמות הפוליטיות שהציע אלעבאדי

בעקבות המחאה הציבורית נגד השחיתות במדינה. אלעבאדי תקף את סלימאני בחריפות ושאל אותו האם הוא מדבר בשם ממשלת איראן או מבטא את עמדותיו האישיות. סלימאני אמר לו, כי הוא מדבר בתור יועץ למיליציות העממיות העיראקיות. ראש הממשלה השיב לו שהחלטותיו עולות בקנה אחד עם רצון העם העיראקי וההנהגה הדתית השיעית בנג'ף. הוא ציין, כי נוכחותו של סלימאני בישיבה אינה מוצדקת ובעקבות כך עזב סלימאני את חדר הישיבות.

◀ ב-22 בספטמבר 2015 דיווח היומון הערבי אלשרק אל אוסט (המזוהה עם סעודיה) בלונדון על תקרית נוספת בין סלימאני לבין אלעבאדי. התקרית, שהתרחשה בעת שאלעבאדי נתקל בדרכו לעיר בצרה בשיירת רכבי שרד, שנסעה לכיוון שדה התעופה בבגדאד. כאשר שאל ראש הממשלה לגבי זהות כלי הרכב, נאמר לו כי הם נועדו לשימוש סלימאני, שהיה אמור להגיע לבגדאד ולהיפגש עם אבו-מהדי אלמהנדס (סגן ראש "הגיוס העממי"). אלעבאדי התרגז והנחה לעצור את שיירת המכוניות. על-פי מקור הדיווח, שמהימנותו אינה ברורה, אמר אלעבאדי, כי אם סלימאני מעוניין לקיים ביקור רשמי בעיראק, הרי שעליו להודיע על כך לשלטונות, ואם ברצונו לבקר במדינה באופן פרטי, עליו לבקש ויזה.

◀ **התייחסותו של אלעבאדי למיליציות השיעיות אינה עולה, אף היא, בקנה אחד עם מדיניות איראן.** בשנה שעברה קידם אלעבאדי חוק המסדיר את מעמדן של המיליציות ככוח לאומי עיראקי במסגרת הכוחות המזוינים הכפופים למטה הכללי של הצבא. אלעבאדי מבין היטב את הבעייתיות הכרוכה במעורבות המיליציות השיעיות במערכה נגד דאעש, בעיקר במרחב המאוכלס על-ידי סונים החוששים ממעורבות המיליציות בשחרור הערים שבשליטת דאעש. הוא העדיף, לפיכך, עד לאחרונה לשלב את המיליציות בלחימה במעגלים מרוחקים ולא בחזית הקרבות. תפקידן של המיליציות התמקד בדרך כלל בסיוע בכיתור הערים ובניתוק קווי האספקה של דאעש המובילים ממערב עיראק למזרח סוריה. **נראה כי בעקבות שחרור מוצל החלו המיליציות השיעיות לפעול בפרופיל גבוה יותר.**

◀ גם בתחום יחסי החוץ אימץ אלעבאדי קו עצמאי ביחס לאיראן, בעיקר בקשריו עם ארצות-הברית וסעודיה. פעילותם של שחקנים מדינתיים נוספים, ובראשם ארצות-הברית, תורכיה וערב הסעודית, מגבילים גם בעיראק, בדומה לסוריה, את יכולתה של איראן לממש את שאיפתה להפוך את עיראק למדינת חסות. במרץ 2017 ביקר אלעבאדי בושינגטון ונפגש עם הנשיא דונלד טראמפ. הוא ממשיך להדגיש את שיתוף הפעולה עם הקואליציה המערבית בהובלת ארצות-הברית ואת הצורך בהמשך הסיוע האמריקאי לכוחות הצבא והביטחון של ארצו, שהוכח כחינוי במערכה נגד דאעש. **במקביל חל בשנה האחרונה שיפור משמעותי ביחסים בין עיראק לסעודיה.** שיפור זה ניכר בביקור בכירים סעודים, ובהם שר החוץ עאדל אלג'ביר והרמטכ"ל הסעודי, עבד אלרחמן אלבניאן (Abdel Rahman al-Bunyan), בבגדאד. לאחרונה נפתח לראשונה לאחר 27 שנים מעבר הגבול "ערער" בין עיראק לסעודיה וכן דווח על כוונה לחדש את הטיסות הישירות בין שתי המדינות.

◀ **באיראן עוקבים בדאגה אחר השיפור ביחסים בין עיראק לסעודיה,** במיוחד לנוכח המשבר החריף המתמשך ביחסיה עם סעודיה. **חבר המג'לס אחמד סאלכ כאשאני** (Ahmad Salek Kashani), אמר לאחרונה בראיון לאתר המג'לס, כי סעודיה פתחה ב"פרויקט חדש", שמטרתו העמקת השפעתה בעיראק על חשבון

אינטרסים איראניים. הוא ציין, כי ערב הסעודית חותרת לפצל את עיראק באמצעות משאל העם בחבל הכורדי בצפון עיראק ויצירת פילוג בקרב השיעים בעיראק (ICANA, 14 באוגוסט 2017).

אתגרים נוספים

◀ **הפיכתו של דאעש לארגון טרור וגרילה עלולה** להעמיד קשיים בפני איראן, שכן צפוי, כי דאעש יפעל (כפי שפעל בעבר) נגד האוכלוסייה השיעית בעיראק, נגד המיליציות השיעיות ונגד נוכחות איראנית בעיראק. להערכתנו, יקשה על האיראנים והמיליציות שבחסותם לתת מענה הולם לאתגר הטרור. גם יכולתם של כוחות הביטחון העיראקים לעשות זאת מוטלת בספק.

◀ **כניסתה של תורכיה כשחקן נוסף בעיראק נתפסת בטהראן כאיום של ממש.** בעוד שבטהראן מביעים סיפוק ממיגור המדינה האסלאמית בעיראק, ניכר החשש מפני כוונותיה של תורכיה לבצר את אחיזתה בצפון עיראק. הנוכחות הצבאית התורכית נתפסת כניסיון משותף לתורכיה ולארצות-הברית **לפצל את עיראק ולבלום את ההשפעה האיראנית באזור.**

◀ אתגר נוסף הניצב בפני איראן בא **מכיוון הכורדים בצפון עיראק, הגם שאתגר זה פחת משמעותית בעקבות קריסת יוזמת משאל העם בחבל הכורדי בצפון עיראק.** איראן חוששת מהפיכתו של האזור הכורדי בעיראק למדינה עצמאית דה-פקטו, שעלולה, בראייתה, לסכן את לכידותה הטריטוריאלית של עיראק, לערער את מאמציה לבצר את השפעתה בעיראק ולחזק מגמות בדלניות בקרב המיעוט הכורדי באיראן.

◀ בחודשים שקדמו למשאל העם בחבל הכורדי, שהתקיים בספטמבר 2017, **הפעילה איראן לחצים כבדים על שלטונות החבל הכורדי להימנע מקיומו.** משאל העם עמד גם במוקד **ביקור חסר תקדים של רמטכ"ל איראן באקרי באנקרה במחצית אוגוסט 2017.** במהלך הביקור, הראשון מסוגו מאז המהפכה האסלאמית, נפגש באקרי עם **בכירים מדיניים וצבאיים תורכיים ובראשם הנשיא טאיפ ארדואן, והזהיר מפני תוצאות משאל העם** (אירנ"א, 16 באוגוסט 2017). סוגיית משאל העם עלתה גם במהלך ביקור נשיא תורכיה ארדואן בטהראן בראשית אוקטובר במהלכו הדגישו מנהיגי שתי המדינות את התנגדותם הנחרצת לעצמאות כורדיסטאן וסיכמו על המשך התיאומים בין המדינות לנוכח ההתפתחויות בצפון עיראק.

פגישת באקרי-ארדואן (פרדא ניז, 16 באוגוסט 2017).

◀ המעורבות האיראנית בצפון עיראק לנוכח משאל העם הגיעה לשיאה באוקטובר 2017 על רקע **ההסלמה בין הכורדים לבין ממשלת עיראק באזור העיר כרכוכ.** בסמוך למתקפה, שביצעו צבא עיראק והמיליציות השיעיות

על כרכוכ, **שהובילה לנסיגת הכוחות הכורדים מן העיר, ביקר מפקד כוח קדס של משמרות המהפכה, קאסם סלימאני, בחבל הכורדי בצפון עיראק.** על-פי כמה דיווחים, שמהימנותם אינה ברורה, התאפשרה ההשתלטות העיראקית על העיר בזכות הסכם, שהושג בין סלימאני לאיחוד הפטריוטי הכורדי (PUK), אשר הסדיר את נסיגת הכוחות הכורדים (פשמרגה) מהאזורים שבמחלוקת בין הכורדים לממשלה המרכזית בבגדאד (איסנ"א, 18 באוקטובר 2017; פרארו, 17 באוקטובר 2017). איראן הכחישה אומנם את מעורבותה במתקפה בכרכוכ, אך **הביעה שביעות רצון מהשתלטות צבא עיראק על העיר.** יועצו לעניינים בינלאומיים של המנהיג העליון, עלי-אכבר ולאייתי, אמר, כי תבוסת הכורדים בעיר הכשילה את "מזימת ברזאני נגד ביטחון האזור" בחסות ישראל (תסנים, 16 באוקטובר 2016). סגן מפקד משמרות המהפכה, חסין סלאמי (Hossein Salami), הביע, אף הוא, שביעות רצון מההתפתחויות בחבל הכורדי וכינה את ביטול משאל העם בכורדיסטאן העיראקית "מסמר נוסף בארון המתים של ארה"ב והמשטר הציוני" (מהר, 25 באוקטובר 2017).

מעורבותה הפעילה של איראן באירועים סביב העיר כרכוכ **המחישה היטב** (בראייה האיראנית לפחות) את **חולשת המדיניות האמריקאית ואת מגבלות הכוח של ארה"ב, שנקטה לנוכח ההסלמה מדיניות, שנתפסה כמהוססת.** הדבר עלול, להערכתנו, **לחזק את המוטיבציה האיראנית לאתגר את מדיניות ארה"ב** גם בזירות נוספות, שבהן חותרת איראן להשפעה.